

СЕКЦІЯ 6 ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

УДК 331.25-057.75.001.73:657.412.7

Драбик О.М.*заступник начальника управління
Пенсійного фонду України в м. Кам'янець-Подільський
та Кам'янець-Подільському районі,
аспірант**Подільського державного аграрно-технічного університету*

РОЗВИТОК ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ І СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ НА ОСНОВІ ВИКОРИСТАННЯ СВІТОВОГО ДОСВІДУ

У статті розкрито тенденції розвитку пенсійного і соціального захисту населення України на основі використання світового досвіду для підвищення якості життя населення, яке значною мірою залежить від пенсійного забезпечення людей похилого віку та впевненості у завтрашньому дні осіб, які працюють. Вважаємо, що основа стратегії підвищення рівня життя всіх верств населення, незалежно від їхнього матеріального становища, має спиратися на забезпечення сталого економічного зростання, всебічний розвиток і максимально повне використання трудового потенціалу країни, поліпшення ситуації на ринку праці, впровадження в Україні європейських стандартів життя та вихід України на провідні позиції у світі.

Ключові слова: соціальний захист, соціальна політика, пенсійні системи, пенсійне забезпечення, світовий досвід.

Драбик О.Н. РАЗВИТИЕ ПЕНСИОННОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ И СОЦИАЛЬНОЙ ЗАЩИТЫ НАСЕЛЕНИЯ УКРАИНЫ НА ОСНОВАНИИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ЗАРУБЕЖНОГО ОПЫТА

В статье раскрыты тенденции развития пенсионной и социальной защиты населения Украины на основе использования зарубежного опыта для улучшения жизни населения, которое существенно зависит от пенсионного обеспечения людей пожилого возраста и уверенности в завтрашнем дне работающих граждан. Считаем, что основа стратегии повышения уровня жизни всех слоев населения, независимо от их материального положения, должна опираться на стабильный экономический рост, всестороннее развитие и максимально полное использование трудового потенциала страны, улучшение ситуации на рынке труда, внедрение в Украине европейских стандартов жизни и выход Украины на передовые позиции в мире.

Ключевые слова: социальная защита, социальная политика, пенсионные системы, пенсионное обеспечение, зарубежный опыт.

Drabyk O.M. DEVELOPMENT OF PENSION PROVISION AND SOCIAL PROTECTION OF POPULATION IN UKRAINE BASED ON THE WORLD EXPERIENCE

Reveals the trends in the development of the pension and social protection of population of Ukraine on the basis of the world experience use for increasing the quality of life, that largely depends on the pensions for people of advanced age and on the confidence in the future of persons that work. The strategies of the increasing of standard of living of all layers of population, regardless of their material position, must lean against providing of the permanent economy growing, all-round development and maximally complete use of labor potential of the country, improvement of the situation at the market of labor, implementation in Ukraine of European standards of life and output of Ukraine on the leading positions in the world.

Keywords: social protection, social policy, pension systems, pension provision, world experience.

Постановка проблеми. Існуюча на сьогодні модель економічної політики зорієнтована переважно на захист соціально вразливих верств населення. Логіка нової стратегії передбачає принципове коригування політики доходів – перенесення основних акцентів соціальної політики на працюючу частину населення. Практично повністю втрачено стимулюючу функцію заробітної платні, її вплив на розвиток виробництва, науково-технічний прогрес зведено до мінімуму. Існуюче заниження вартості робочої сили відчутно гальмує розвиток внутрішнього ринку, динаміку економічних процесів. Світовий досвід господарювання свідчить, що економіка, яка базується на низькій вартості робочої сили, не забезпечує високих стандартів споживання, процесів нагромадження, якісного відтворення робочої сили. За таких умов стримується розвиток усієї соціальної інфраструктури – освіти, медицини, культури, житлово-комунального господарства [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми соціального захисту та пенсійного забезпе-

чення знаходять відображення у багатьох наукових працях. Вагомий внесок у даній сфері зробили закордонні вчені: Г. Еспінг-Андерсен, Н. Фернісс і Т. Тілтон, В. Джорж та П. Уїлдінг, Р. Мішра, Р. Тітмусс, Ф. Вільямс, Е. Юрзіца, П. Голиша, Г. Мак Таггарт, Р. Вон, М. Вінер, Л. Якобсон, Д. Лідеман, М. Рутковський та ін.

Переважна більшість теоретичних положень щодо соціального захисту та пенсійного забезпечення розроблена і представлена науковою спадщиною таких учених і практиків, як А.Н. Азриліан, В. Базилевич, О.Д. Василик, Б.Д. Гаврилишин, В.І. Грушко, Б.О. Зайчук, Г.С. Ковальська, В.Р. Колбун, Ю.С. Конопліна, Н.В. Кузьминчук, Е.М. Лібанова, О.Є. Мачульська, Б.О. Надточій, В.М. Опарін, М.В. Плаксієв, Д.В. Полозенко, Ю.А. Сковронська-Лучинська, С.І. Юрій, В.Б. Яценко.

Разом з тим, незважаючи на широкий спектр досліджуваних проблем і не применшуючи вагомості і значущості внеску вказаних учених, слід зазначити, що питання пенсійного і соціального захисту

населення України потребує більш глибокого науково-теоретичного та прикладного опрацювання.

Мета статті полягає у дослідженні та аналізі розвитку пенсійного і соціального захисту населення України на основі використання світового досвіду.

Виклад основного матеріалу дослідження. Соціальна політика – не примусова надбудова над комплексом економічних реформ, а їх активна складова, якою визначається успіх перетворень у суспільстві. Індикатором успіху реформування економіки служить рівень життя населення. При цьому важливо знати рівень життя не лише середньостатистичного мешканця країни, а й кожної групи населення в кожному регіоні країни.

Реформування соціальної політики мусить здійснюватися одночасно з економічними перетвореннями та орієнтуватися не лише на власні традиції, але й динамічні тенденції світової економіки. Світова економіка і спільнота дуже швидко переходять у нову якість – групуються за інтересами, по-новому розв'язують проблеми глобального рівня, мислять іншими категоріями, створюють міждержавні надбудови. Процеси цих змін дуже складні, суперечливі, динамічні, а тому вимагають оперативного аналізу й адекватного реагування, реалізації нової концепції державного регулювання соціального розвитку. В основу цієї концепції повинні бути покладені новий зміст і форми діяльності держави в проведенні соціальної політики: вирішення проблеми власності і влади, сприяння формуванню середнього класу, визнання економічної свободи як суспільної цінності, податкове стимулювання створення нових робочих місць, забезпечення соціальної захищеності та безпеки громадян, наближення до світових соціальних стандартів, цін і тарифів.

Отже, соціальна політика – це діяльність держави щодо створення та регулювання соціально-економічних умов життя суспільства з метою підвищення добробуту членів суспільства, усунення негативних наслідків функціонування ринкових процесів, забезпечення соціальної справедливості та соціально-політичної стабільності у країні [2].

У зарубіжних наукових публікаціях виокремлюють певні моделі соціальної політики, описують їх характеристики та риси. Оскільки різні автори, виходячи із своїх дослідницьких позицій, для класифікації застосовують різні підходи, в науковій літературі представлена низка типологій соціальної політики – економічні, політичні, правові, історичні, плюралістичні тощо [3].

Одна з перших спроб класифікації соціальної політики країн належить Р. Тітмусу. Він виділяв три моделі такої політики залежно від її сутності, об'єктів і механізмів, які характеризують еволюцію теорій соціальної політики. На початковому етапі соціальна політика являла собою підтримку окремих верств населення, на наступному етапі вона переходить до соціального страхування, і лише на заключному етапі соціальна політика – це цілісна система захисту населення в цілому, де державі відводиться вирішальна роль [3; 6].

Одна з класифікацій була запропонована Г. Віленським і Ч. Лебо. За цією класифікацією держави загального добробуту можуть бути представлені двома моделями: «інституціональною», яка передбачає перерозподіл матеріальних благ на державному рівні, та «залишковою», що передбачає надання державної підтримки в разі крайньої потреби [3; 4, с. 37]. Також існує класифікація Г. Еспін-Андерсена, який виділяє «соціал-демократичну», «лібе-

ральну» та «корпоративістську» моделі соціальної держави [3; 4, с. 37].

Поглиблення європейської інтеграції у сфері гармонізації соціальної політики дало підстави дослідникам протиставляти загальноєвропейську й американську соціальні моделі. Загальноєвропейська модель – це модель вбудованості ринку в державу. Вона надає особливе значення урівноваженню тих тенденцій капіталізму, які ведуть до масової нерівності. Американська модель спрямована на майже повне звільнення ринку від розподільчих і політичних обмежень [3; 5, с. 155–158]. Вважаємо, що варто звернути увагу також на специфіку використання японської моделі.

Соціальний захист – це система економічних, соціальних та організаційних заходів, які здійснюються державою для підтримки незахищених верств населення: пенсіонерів, інвалідів, ветеранів війни, багатодітних сімей та інших малозабезпечених громадян. Основною складовою частиною системи соціального захисту населення є пенсійне забезпечення. З цією метою дослідимо, як діють пенсійні системи у різних країнах світу.

Тенденція останніх років, а на це спрямовані реформи в більшості країн світу, – зменшити частку розподільчих схем і збільшити накопичувальну сферу. Поштовхом до цього послужила демографічна ситуація, коли нації старіють і виходить, що працюючій частині населення недостатньо відрахувань для забезпечення пенсіонерів. Уже сьогодні в Японії кожного пенсіонера утримують внесками четверо працюючих, а в 2050 р. – 1,5 працівника.

У США державне управління соціального забезпечення в 2018 р. повинне буде виплачувати пенсіонерам більше, ніж одержить від податків. Використовуючи подібного роду факти, уряди багатьох країн змінюють пенсійні схеми, змушуючи громадян відкривати індивідуальні накопичувальні рахунки. Іноді для цього використовується батіг (у виді погрози зменшити в майбутньому розміри державних пенсій), але частіше пряник (нагромадження в пенсійних фондах у багатьох країнах звільняються від податків) [7].

Пенсійні системи в країнах з розвинутою економікою в якості першого рівня мають базові розподільчі системи з коефіцієнтом заміщення (співвідношення розміру пенсії до раніше отриманого заробітку) в 60–70%. Так, зокрема, по країнах ЄС лише Великобританія, Данія та Нідерланди в 2000 р. мали додаткові накопичувальні схеми. Фінансування пенсійної системи більшість країн ЄС використовує також державні субсидування.

На сьогодні вісім країн континенту – Чилі, Перу, Колумбія, Аргентина, Уругвай, Болівія, Сальвадор, Коста-Ріка – провели реформування систем пенсійного забезпечення, основним принципом якого було заміщення розподільчої системи системою індивідуальних накопичувальних рахунків з обов'язковими та добровільними внесками.

З середини 90-х років почали реформування своїх пенсійних систем і країни в перехідно економікою. Це країни Центральної і Південно-Східної Європи та країни Балтії, розподільчі пенсійні системи яких вже були не в змозі забезпечити достатній рівень пенсійного забезпечення громадян. Цей процес відбувався різними шляхами при поєднанні трьох категорій змін. Перша категорія регулює параметри існуючих систем соціального страхування. Друга скорочує соціальне страхування на користь індивідуальних заощаджень. Третя заохочує нові можливості добро-

вільних пенсійних заощаджень. Деякі країни вже мають досвід реформування протягом кількох років, що спричиняє докорінні зміни у їх системах. Значні коригування відбулись в таких параметрах систем пенсійного страхування країн, як пенсійний вік, формула нарахування виплат, спеціальні категорії працівників та збирання пенсійних внесків.

Аналіз розподілу цих трьох категорій по країнах, свідчить про наявність двох загальних стратегій. Одна група країн поступово згортає державні розподільні схеми і замість них водночас впроваджує індивідуальні накопичувальні схеми під комерційним управлінням (Угорщина, Польща, Болгарія, Латвія, Естонія). Друга група країн (Чеська Республіка, Словенія, Румунія) поєднує коригування державних пенсійних систем із запровадженням добровільних додаткових пенсійних схем [8].

Система пенсійного забезпечення США хоч і не ідеальна, але вважається однією з найдосконаліших у світі, а розмір пенсій – вищий, ніж в середньому в європейських країнах. В США функціонують як державні, так і приватні пенсійні системи. Завдяки цьому американці можуть забезпечити собі не одну, а три пенсії. Отже, в Сполучених Штатах діють одночасно три рівні пенсійного страхування: державне, яке гарантоване урядом; приватне корпоративне, фінансування якого забезпечує роботодавець; приватне індивідуальне шляхом відкриття співробітником особистих пенсійних рахунків в банках, пайових фондах і страхових компаніях. Саме завдяки використанню всіх зазначених систем громадяни можуть отримати належний пенсійний захист, а уряд США вирішити відразу кілька найважливіших завдань: гарантувати мінімальний пенсійний захист для всіх громадян пенсійного віку; забезпечити здорову конкуренцію серед федеральних, інших громадських, а також приватних суб'єктів пенсійного страхування; забезпечити змагання роботодавців за кращих фахівців та можливість запропонувати кращу пенсійну страховку; стимулювати громадян з перших років кар'єри дбати про власну забезпечену старість; дати можливість старшим поколінням заповідати або дарувати власні заощаджені пенсійні накопичення своїм нащадкам; забезпечити потужний внутрішній інвестиційний ресурс [9].

Пенсійна система Франції складається з п'яти підсистем: 1) базові режими для найманих робітників; 2) додаткові режими; 3) спеціальні режими для окремих категорій зайнятих; 4) базові режими для не найманих робітників; 5) додаткові (факультативні) режими. Кожна з них має свою специфіку, що проявляється у фінансуванні, віці виходу на пенсію, тривалості страхового стажу для отримання повної пенсії, а також методиці вирахування розміру пенсії. Особливістю пенсійної системи Франції залишається висока норма заміщення, тобто великий розмір пенсії в порівнянні з попередньою зарплатнею. В середньому норма заміщення всіх видів пенсій становить 78% для чоловіків та 72% для жінок. У випадку, коли зарплата була нижче певного рівня, розмір пенсії встановлюється за пільговим коефіцієнтом. Ця риса пенсійної системи отримала назву «соціал-демократичний шедевр». Існуючий метод розрахунку пенсій (за наявності встановленого страхового стажу та віку виходу на пенсію) дозволяє пенсіонерам зберегти попередній рівень життя [10].

Реформа пенсійного забезпечення в багатьох країнах світу на сучасному етапі виходить з єдиної проблеми фінансового дефіциту, дисбалансу національних пенсійних програм, що обумовлено двома головними факторами:

- негативні демографічні тенденції є визначальним фактором реформування пенсійних систем в країнах з розвинутою економікою які визначають ступінь заміщення прибутку, пенсійних програм, оплачуваних за принципом солідарності поколінь;

- неблагополучна макроекономічна ситуація в цілому, нерозвиненість фінансового ринку, попит на довгострокові інвестиції, необхідність реструктуризації національної економіки є другим основним фактором, який робить необхідним проведення пенсійної реформи [8].

Тенденція, яка спостерігається в Україні (так само, як і в багатьох країнах), досить складна: скорочення питомої ваги працюючого населення, та збільшення кількості пенсіонерів. Демографічний прогноз та економічні розрахунки свідчать про те, що якщо систему не змінити, то в майбутньому з'являться дуже високі ризики того, що пенсійних внесків працюючих людей не буде достатньо для того, щоб забезпечувати виплату пенсій пенсіонерам [11].

У основу активної соціальної політики має бути покладена модель управління, центральними елементами якої є основні регулятори ринкової організації праці: заробітна плата як ціна послуг праці, конкуренція на ринку праці, трудова мобільність, рівень безробіття, доходів і життя населення. Саме за цими параметрами повинно здійснюватися регулювання на ринку праці, координація економічних відносин, стимулювання з боку держави рівня економічного розвитку. Слід відмітити, що на даний час скорочення обсягів виробництва й відповідне зниження попиту на робочу силу зумовили зростання рівня безробіття, насамперед у промисловості, будівництві та сільському господарстві, які традиційно визначали структуру ринку праці України.

Отже, у сфері регулювання зайнятості необхідно переходити до активної політики на ринку праці. Механізмами реалізації такої політики є:

- створення нових робочих місць (кредити підприємцям і безробітним, дотації підприємцям, бізнес-інкубатори, інформація про робочі місця);

- професійна підготовка та перепідготовка робочої сили;

- організація інтервенційних та громадських робіт.

Варто здійснити мінімізацію пільг та замінити їх грошовими виплатами чи персоналізованими субсидіями. Система соціальної підтримки вразливих верств населення повинна бути орієнтована передусім на тих, хто перебуває за межею бідності (межа – 75% середніх сукупних витрат у розрахунку на одного члена родини). Має відбутись затвердження офіційних критеріїв та межі бідності, розробка механізму державної підтримки бідних верств суспільства. Вважаємо, що необхідно відмовитися від практики регулювання оплати праці суто підвищенням мінімальної заробітної плати, потрібно впроваджувати гнучку податкову політику, практикувати раціональні соціальні трансфери та програми і пакети, стимулювати розвиток малого і середнього бізнесу [12].

Висновки. Сучасний світовий досвід свідчить про те, що за кордоном функціонують різні моделі пенсійних систем. Причому моделі, побудовані по «розподільчому» чи «накопичувальному» принципі, в чистому вигляді зустрічаються вкрай рідко. Пенсійні системи більшості країн містять у собі різні інститути соціального захисту: державне соціальне забезпечення, особисте пенсійне страхування, обов'язкове соціальне страхування і т. д. Між собою ці системи розрізняються тим, який з цих інститутів домінує.

В Україні взята за основу реалізація соціальної політики так званої соціально орієнтованої ринкової економіки, головним атрибутом якої є реальна відсутність бідних, а не декларативне проголошення допомоги соціально вразливим верствам населення. При цьому соціальний добробут забезпечується не тільки і не стільки перерозподілом власності одних на користь інших, а функціонує завдяки стимулюванню активної та ініціативної діяльності всіх громадян. Зусилля держави для подолання бідності має бути направлено на визнання того, що цієї мети не можна досягти, лише підтримуючи знедолених. Необхідний комплексний підхід, орієнтований як на бідні, так і на відносно забезпечені верстви суспільства на основі впровадження в Україні європейських стандартів життя та вихід країни на провідні позиції у світі у пенсійному забезпеченні.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Соціальне забезпечення [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://uk.wikipedia.org/wiki/Соціальне_забезпечення.
2. Швайка Л.А. Державне регулювання економіки : [навч. посіб.] / Л.А. Швайка. – К. : Знання, 2006. – 243 с.
3. Крентовська О. Дослідження моделі соціальної політики держави як складної функціональної системи / О. Крентовська // Вісник Національної академії державного управління. – С. 198–207.
4. Schmognerova B. The European Social Model: Reconstraction or Destruction?: A View from a Newcomer / B. Schmognerova. – Bonn : Friedrich Ebert Foundation, 2005. – 166 p.
5. Titmuss R. M. Social Policy:An Introduction / R. M. Titmuss. – London : Unwin Hyman, 1974. – 147 p.
6. Досвід запровадження пенсійних реформ в США, Великобританії, Японії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.pfu.gov.ua/pfu/control/uk/publish/article?art_id=201459&cat_id=161449
7. Короткий огляд сучасних систем пенсійного страхування в зарубіжних країнах [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.pfu.gov.ua/pfu/control/uk/publish/article;jsessionid=237521E54409998435A3F515DCCE4DCD?art_id=201479&cat_id=201451.
8. Рогозний С. Як працює пенсійна система США / С. Рогозний [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://news.finance.ua/ua/news/-/338229/yak-pratsyuuye-pensijna-systema-ssha>.
9. Лукьянова Г. Система социальной защиты во Франции (пути реформирования) / Г. Лукьянова // Современная Европа. – 2001. – № 4. – С. 62–63.
10. Пенсійна система України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://uk.wikipedia.org/wiki/Пенсійна_система_України.
11. Соціальна політика України в контексті співпраці з ЄС [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pidruchniki.com/1834071957920/ekonomika/sotsialna_politika_ukrayini_konteksti_spivpratsi/.
12. Про Стратегію сталого розвитку «Україна-2020» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>.